

РОЗВИТОК УЯВЛЕНЬ ПРО КАТЕГОРІЮ “СМИСЛ” У ПСИХОЛОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Наталія ШЕВЧЕНКО

Copyright © 2012

У сучасній психологічній науці пріоритетного значення набуває один з найбільш цікавих та перспективних підходів до психології особистості – *смисловий підхід*, у рамках якого відбувається розробка загальнотеоретичних уявлень про смислове вимірювання людського буття. Необхідність смислу виникає всюди, де існує потреба порозуміння, яке, своєю чергою, передбачає осмислення, котре значуще під час сприйняття різних форм дійсності – матеріальної, ментальної, соціальної тощо. Саме тому *категорія смислу* характеризується таким широким діапазоном сфер застосування, є міждисциплінарною і виконує функцію інтегруючого чинника різних наукових дисциплін – філософії, мовознавства, культурології, психології та ін. У галузі психологічних знань вона активно розробляється в контексті проблем психології особистості, психології розвитку, акмеології.

Метою статті є здійснення критичного аналізу розвитку уявлень про категорію “смысл” у психологічній теорії діяльності; при цьому звернення до діяльнісного підходу зумовлено тим, що він намагається розглядати смысл у його багатоманітних формовиявах.

У вітчизняній психології одним із перших звернувся до проблематики смислу як психологічної категорії Л.С. Виготський. У ранніх працях поняття “смыслу” аналізувалося ним у традиційній для лінгвістики опозиції “смысл – значення”. Це протиставлення у психології пов’язане перш за все з розведенням соціально-історичного досвіду та його індивідуального осідання у життєдіяльності людини. Пізніше проблема смислу була винесена Л. Виготським за межі контексту мовного мислення у площину свідомості: “Свідомість у цілому має смислову будову. Ми розмірковуємо про свідомість залежно від її смислової будови, адже смысл, будова свідомості – це завжди ставлення до зовнішнього світу” [6, с. 265].

Найбільш повне відображення проблема смислу отримала у рамках діяльнісного підходу, де особистість, її структура, формування та розвиток спричинені різними аспектами життєповсякдення. Теоретичні уявлення про смысл у цьому напрямку розглядаються в контексті діяльності, життєдіяння людини, тому більшою мірою тут увага звернена на виникнення, породження, генезис та функціонування смислових утворень.

Вагомий внесок у дослідження психологічної *теорії смислу* вніс О.М. Леонтьєв, який у 40-х роках ХХ століття ввів у науковий обіг поняття “особистісний смысл” і в подальшому детально розробив його змістовлення. Спираючись на ідеї Лева Виготського, О.М. Леонтьєв працює над бінарною опозицією “значення – смысл”, обидва компоненти він розглядає як основні “утворювальні” свідомості, поряд із чуттєвою тканиною. Значення відображають реальність навколишнього для людини світу, а особистісні смисли – “реальність самого життя у цьому світі з її мотивами” [7, с. 129] “Мое ставлення до значення... повідомляє йому смысл. Отже, у смыслі кристалізується мое ставлення до предмета. У значенні осідає суспільно-історичне відношення. Тому значення відносно константне, а смысл динамічний. Отож смысл – це “значуще для мене значення” [8, с. 167].

Пізніше поняття “смысл” в О.М. Леонтьєва було винесено із формату свідомості у сферу життєдіяльності суб’єкта, в контекст його мотивів та цінностей. “Смысл належить не предмету, а діяльності. Лише в діяльності предмет постає як смысл” [8, с. 206]. Він указує на похідну залежність смислів від мотивів, що “надають свідомому відображенню суб’єктивної забарвленості, яка виражає значення того, що відображається, для самого суб’єкта, його особистісний смысл” [7, с. 166]. Останній по-

роджується відношенням мотиву до мети, де смислоутворювальна функція у цьому відношенні належить саме мотиву.

Отже, в наукових дослідженнях О.М. Леонтєва, присвячених змістовленню поняття “смысл”, вирізнилося два напрямки: перший – це аналіз свідомості (смысл як його головний компонент), другий – аналіз діяльності (смысл як ланка, що пов’язує діяльність і свідомість). Як пізніше вказує Д.О. Леонтєв, поняття “особистісний смысл” не зазнало помітних змін за період із середини сорокових до середини семидесятих років минулого століття. Водночас розвивалися й збагачувалися уявлення про відношення між смыслом та діяльністю, смыслом та свідомістю, смыслом і значенням, смыслом і мотивом. Збагачення змісту цього поняття потребувало його диференціації. Тому на зміну першому етапу розвитку концепції особистісного смыслу, коли цей концепт був єдиним, що описував смыслову реальність, у середині семидесятих закономірно прийшов другий, який характеризувався появою низки нових, споріднених понять – “смысловое утворення”, “смыслова установка”, “смысловий конструкт”, “операційний смысл” та інших, що описували різні аспекти наявності смылової буттєвості.

На важливість диференціації поняття “смысл” вказував також В.К. Вілюнас, котрий запропонував узагальнювальний термін “смыслові утворення”. Основною характеристикою цих даностей є те, що вони відображають не об’єктивні властивості речей, а їх відношення до задоволення потреб суб’єкта. У своїх працях названий дослідник [5, с. 41], аналізуючи проблему співвідношення смыслів та емоційної сфери, вводить поняття “смысловий зміст”, яке змістовно відображає відношення впливів і потреб суб’єкта. Крім того, ним розвинуті ідеї О.М. Леонтєва про “біологічні” та “свідомі” смысли, де останні є особистісними й отримують розвитковий перебіг у свідомості.

Переміщення понятійного апарату від категорії “смысл” до концепту “смысловое утворення” стало помітним методологічним кроком у психологічному пізнанні особистості. Найвагоміший внесок у цей поступ здійснила науководослідницька група, яка займалася проблемами дослідження особистості в кінці 70-х років при факультеті психології МДУ (О.Г. Асмолов, Б.С. Братусь, Б.В. Зейгарнік та ін.). Саме ці науковці виступили з програмною статтею, у якій сформулювали основні властивості

смылового утворення як специфічної базової одиниці чи “ядра” особистості, де центром є взаємопов’язана система особистісних смыслів. Для відокремлення поняття “смысловое утворення” від понять “відношення” (В.М. Мясіщев), “значущі переживання” (П.В. Басієн), “значимість” (М.Ф. Добринін), у статті виокремлюється така їх риса, як неможливість безпосереднього контролю та долученість до діяльності, котра їх породила. На відміну від вищеназваних понять, які перебувають на поверхні свідомості, смыслові утворення значно глибші і при їх змінненні має місце трансформація діяльності. Зокрема, були сформульовані такі властивості смыслових утворень: спричиненість реальним буттям суб’єкта, його об’єктивною позицією в суспільстві; предметність (орієнтованість на предмет діяльності); незалежність від свідомості (тобто недостатність усвідомлення особистісного смыслу для його зміни); неможливість вираження у системі значень. Також були намічені перспективи експериментальних досліджень, а саме вивчення “великої” та “малої” динамік смылових утворень: перша розумілася як “процеси породження та зміни смылових утворень особистості у процесі її життя”, друга – як “процеси породження і трансформації цих утворень у перебігу тієї чи іншої діяльності”. Причому “вивчення смылових утворень особистості засновано на принципі діяльнісного опосередкування, суть якого полягає в тому, що смылові утворення породжуються діяльністю, похідні від реального буття суб’єкта, їх зміна опосередкована змінами у самій діяльності” [1, с. 37].

Подальша робота вітчизняних науковців велася в напрямку змістовлення категорії “смысл”, а тому вивчалися її зв’язки з іншими категоріями і концептами, що спричинило потребу в більш тонкій її диференціації для пояснення багатьох феноменів смылового психопростору. Так, у ці самі роки, в рамках дослідження ієрархічної моделі установочної регуляції діяльності, О.Г. Асмолов вводить поняття “смыслова установка”, що інтерпретується як “форма вираження особистісного смыслу у вигляді готовності до здійснення певним чином спрямованої діяльності”, що володіє фільтруючою функцією стосовно установок нижчого рівня. Розглядаючи мотиваційно-смылові відношення людини як індивідуальності, спричиненість смылових утворень особистості від сукупності діяльностей, котра їх породжує, підкреслюючи соціальну детермінацію смылових

утворень, він висновує, що “несвідомі мотиви і смислові установки являють собою нереалізовані схильності до дій, які спричинені тим майбутнім, заради якого здійснюється діяльність і у світлі якого різні вчинки та події набувають особистісного смислу” [2, с. 120].

У працях В.В. Століна було вперше введено поняття “*смисловий конструкт*”, що змістовно відображає форму існування особистісного смислу у свідомості, а також експериментально доведено, що має місце зв’язок між особистісним смислом конкретних значимих об’єктів та явищ, презентованих відповідними поняттями, і оцінкою цих понять за індивідуально специфічними, вартісними категорійними шкалами. Важливо, що саме ці конструкти виконують функцію безпосередньої оцінки близькості реального положення речей до ідеального або потрібного. Її доречно розглядати як оцінкову шкалу, один з полюсів якої задається або “*моделлю того, що має бути (рос. – моделью должного), майбутнього*”, яка описує деякий оптимальний для розвитку усупільненого індивіда стан життєвих відношень, або “*моделлю того, що має бути*”, яка описує напрямок бажаного перетворення дійсності [11, с. 151]. Іншими словами, смисл будь-якого явища або об’єкта більшою чи меншою мірою визначається його оцінкою за смисловими конструктами. Фактично, маємо справу з “*емоційним кодом*”, який відображає значимі властивості об’єкта або явища на рівні глибинних структур образу світу.

З іншого, власне функціонального, погляду намагався розглянути проблему смислу О.К. Тихомиров. Вивчаючи смислову структуру мислення, він розробив *концепцію операційних смислів*, під якими розумів найбільш динамічні смислові утворення, котрі здійснюють внутрішню регуляцію діяльності. Операційні смисли – це “*явище індивідуального психічного відображення, яке не співпадає повністю з об’єктивним значенням елемента, з фіксованим у суспільному досвіді його значенням, відмінне від особистісного смислу об’єкта, зумовленого мотивацією діяльності, і від перцептивного образу*” [12, с. 95]. Названі смисли можуть існувати у двох формах – вербалізованих та не-вербалізованих, що переходять одна в одну. Цей перехід головню спричиняється певним емоційним станом особи. Актуалізація емоції у проміжку між початком активності мотиву і до раціональної оцінки діяльності й відображає процес становлення особистісного смислу як цілісності.

Таким чином, вищезапропоновані поняття і нова інтерпретація вже існуючих, з погляду смислового змісту, дозволили вийти на оновлене наукове розуміння таких найважливіших психологічних категорій, як “*діяльність*”, “*свідомість*”, “*особистість*”, а також на панорамне наукове бачення всієї системи загальнопсихологічних знань. Це визначило початок нового, третього етапу розвитку теорії смислу у вітчизняній психології (з 1980-х років), що знаменується виникненням класифікацій смислових утворень (О.Є. Насиновська та ін), синтетичних понять, таких як “*динамічна смислова система*” (О.Г. Асмолов), “*смислова сфера особистості*” (Б.С. Братусь), концепцій смислової динаміки (Ф.Ю. Василюк) і смислової саморегуляції (Б.В. Зейгарник, В.О. Іванніков). Стало можливим говорити про смислову реальність, що охоплює різні структури і механізми [9].

Розвиток уявлень про смислові утворення особистості у цей період йшов шляхом розвитку структурної лінії аналізу смислових утворень. Так, згідно з О.Є. Насиновською, смислові утворення – це “*психічні утворення, які характеризують особистісний розвиток людини і визначають особистісно-смислову сторону її мотивації. Вони формуються в індивідуальному повсякденні суб’єкта, наповнені суб’єктністю відношень особи до різноманітних об’єктів і неминуче беруть участь у житті особистості*” [10, с. 3–4]. Загалом мовиться про декілька видів цих утворень: смислу-утворювальні мотиви (стабільні утворення, котрі характеризують структуру особистості), смислові установки та особистісно значимі емоційні переживання (динамічні ситуаційні утворення). Пізніше згадана дослідниця дещо змінила уявлення про співвідношення цих трьох структур: до смислових утворень вона стала відносити смислу-утворювальні мотиви та особистісні смисли, а смисловій установці та емоційним переживанням надала статус різних форм існування особистісного смислу. На думку Д.О. Леонтєва, в напрацюваннях О.Є. Насиновської наявна перша розгорнута спроба подати диференційовану картину *смислової сфери особистості*, співвіднести між собою та інтегрувати в єдину модель уявлення про різні смислові структури особистості.

Подальший розвиток категорії “*смисл*” продовжився у переході від поняття “*смислове утворення*” до поняття “*смислова сфера*”, яке було введено у 1981 році Б.С. Братусем і є

більш об'ємним, складним та структурно диференційованим, ніж смислове утворення. Останнє розглядається ним як окремий випадок смислової структури і смислотворення. Причому обґрунтовується дві функції смислових утворень – створення образу майбутнього і моральної оцінки дій у контексті існування двох сфер людської активності – світу “речей” та світу “ідей” або смислів. Відповідно до цього виокремлюється три рівні психічного апарату як основи здоров'я особистості. Окрім психофізіологічного та індивідуально-психологічного рівнів, центральне місце відводиться особистісно-смислового. Його суть полягає у продукуванні “смислових орієнтацій”, визначенні “загального смислу”, покликання “свого життя, ставлення до інших людей і до себе” [3, с. 71]. Це і є рівень смислових утворень, динамічних смислових систем (за Л.С. Виготським), які відображають дійсність, виражаючи емоційно-особистісне, упереджене ставлення до неї.

Б.С. Братусь уводить в науковий вжиток поняття “особистісна цінність”, під яким розуміються “усвідомлені та прийняті людиною загальні смисли її життя”. Вказана цінність, на відміну від особистісного смислу, завжди має усвідомлений характер, є результатом розв'язання “задачі на смисл”, а отже володіє іншою формою усвідомленості та відрефлексованості. Сама ж смислова сфера являє собою перехрестя двох вісей. На вісі ординат виділяються рівні смислової сфери, а на вісі абсцис – ступені привласнення смислових відношень самою особистістю. За критерій віднесення смислу до того чи іншого рівня був покладений реальний спосіб ставлення до інших людей, людства у цілому. Саме це ставлення – головний психологічний критерій смислового розвитку та зростання особистості як засіб формування відношень до родової сутності людини.

Завдяки концепції Б.С. Братуся були намічені нові підходи до розуміння багатогранного смислу, а його подальше опрацювання як категорії піднялося на новий щабель – *смислової сфери*. Воднораз відмітимо, що у роботах ученого смисл не виводиться безпосередньо із діяльності, не має упредметнення, це, швидше, категорія особистості. Категорійне поняття “смисл” уперше пов'язується з моральною позицією людини й отримує зв'язок із цінністю, а функцією смислового утворення стає моральна оцінка здійснюваної нею діяльності.

Введення нових аспектів вивчення смислу привело до потреби ієрархізувати, виділити

та співвіднести різні рівні організації смислів. Для пояснення специфічного принципу зв'язування різних смислових структур О.Г. Асмоловим було використане поняття “динамічна смислова система”, яке він змістовно визначає як “відносно стійку й автономну, ієрархічно організовану, систему, що охоплює низку різнорівневих смислових структур, які функціонують як єдине ціле” [9, с. 254]. Нагадаємо, що вперше це поняття зустрічається у Л.С. Виготського, котрий визначав дану систему як єдність афективних та інтелектуальних процесів: “...у будь-якій ідеї міститься у переробленому вигляді афективне ставлення людини до дійсності, що наявне в цій ідеї” [6, с. 14].

Одиниці аналізу особистості, на думку О.Г. Асмолова, повинні бути задані так, щоб їх зміст містив у собі динаміку, її розвиток як цілого. Відтак ними не можуть поставати ні особистісний смисл, ні соціальна роль, ані мотив, ані потреба, ані установка. Інакше кажучи, одиницями аналізу особистості не можуть бути її окремі структурні складові. На цю роль аргументовано претендує *динамічна смислова система*, котра, за О.Г. Асмоловим, обґрунтовується через розкриття усіх видів зв'язків між мотивами, особистісними смислами, установками, вчинками та діями. Її головними характеристиками є відносна автономність, функціонування всередині себе самої та її спричиненість від “сукупності діяльностей, які її породжують, що відображає соціальну детермінацію динамічної смислової системи” [2, с. 123].

Деяко іншу концептуальну систему *смислової динаміки* запропонував Ф.Ю. Василюк. Він висунув ідею про специфічну внутрішню діяльність переживання критичних ситуацій, яка являє собою смислобудову, спрямовану на усунення розбіжностей між смисловою сферою особистості та суб'єктивною дійсністю. Смисл тут є продуктом мотиваційно-ціннісної системи особистості та розуміється як дещо “...внутрішнє і суб'єктивне”, що відрізняється від продукту зовнішньої практичної і внутрішньої об'єктивної пізнавальної діяльності [4, с. 84]. Причому базова функція мотиву – процес смислотворення, який зумовлює напрямок і спонукання поведінки людини. “Психологічним органом” вимірювання та зіставлення значущості мотивів є система цінностей, що зазнає у процесі розвитку особистості певної еволюції. Спочатку цінності існують тільки у вигляді емоційних реакцій на їх утвердження чи знівелювання, потім послідовно набувають

форми “знайомих” спонукань, смислоутворювальних мотивів і, нарешті, одночасно смислоутворювальних та реально діючих. Воднораз у динаміці набуття нових мотиваційних якостей відбувається своєрідний стрибок усвідомленості цінностей, у результаті якого “цінність з об’єкта (того, що ми бачимо) перетворюється у внутрішнє смислове світло (у те, завдяки чому ми бачимо все інше)” [4, с. 86]. Таким чином цінність, ставши реальним мотивом і будучи джерелом осмисленості буття, веде до особистісного зростання та самовдосконалення.

З позиції регуляторних механізмів розглядала проблему смислу Б.В. Зейгарнік. У її працях на першому плані перебувають дослідження саморегуляції та опосередкування в нормі і патології, а також сформульовані важливі положення про те, що смислові утворення здійснюють функцію контролю за життєдіяльністю, уможливають регуляторну систему. З цієї ідеєю пов’язана й інша думка: смислотворення – це завжди вихід за межі ситуації. Як процес воно виникає тільки за наявності опосередкованості, вміння виходити за рамки ситуаційної поведінки. Людина здатна “піднятися над ситуацією”, змінивши її психологічний смисл для себе; і ця здатність поступово розвивається в онтогенезі, але може порушуватися при психічній патології [9, с. 99].

Отже, в дослідженнях із проблематики смислу спочатку мала місце невелика кількість пояснювальних понять, які дозволяли досягнути лише обмежену частину цієї реальності. Пізніше, у результаті зіткнення з різноманітністю проявів смислової сфери, виникла потреба у позначенні всіх її проявів та осмисленні механізмів їх функціонування, що привело до диференціації початкових пояснювальних понять і, як підсумок, до презентації *смислової сфери як багатовимірної структури*. На сьогодні продовжуються теоретичні дослідження, спрямовані на найповніше відображення багатовимірного характеру структури смислової сфери, зокрема, особливий інтерес для дослідників становить вивчення динамічного аспекту її функціонування.

Здійснення всебічного теоретичного аналізу смислової реальності, передусім аспектів проблематики сенсу, форм його існування у стосунках людини зі світом, у її свідомості і діяльності, у структурі особистості, в міжособистісній взаємодії, в артефактах культури і мистецтва, дозволило Д.О. Леонтьєву визначити потрібну природу смислу: “смисл є багатограним, він

повертається до дослідника різними своїми гранями, і різні його визначення та описи є суперечливими” [9, с. 121]. Ним запропоновані три аспекти аналізу смислової реальності (онтологічний, феноменологічний та діяльнісний), що дозволяють уникнути суперечностей під час пояснення усіх різноманітних її формовиявів. Зокрема, онтологічний аспект показує, який смисл мають об’єкти, явища, дії, події для суб’єкта, виходячи із його неповторного життєвого світу: він розширює контекст життєздійснення особи у цілому (принаймні порівняно з контекстом діяльності) та охоплює у змістовленні життєвого світу як “сукупності всіх об’єктів і явищ дійсності, пов’язаних із суб’єктом ковалентними відношеннями” [9, с. 118]. Одиницею аналізу вказаного світу тут є *життєвий смисл*, тобто “об’єктивна характеристика місця і ролі об’єктів, явищ і подій дійсності та дій суб’єкта в контексті його життя. Життєвий смисл – об’єктивний, адже не залежить від його усвідомлення; при цьому воднораз він є індивідуальним і неповторним” [9, с. 119].

Феноменологічний аспект смислу дає підстави розглянути те, як функціонують смислові утворення, котрі надані суб’єкту як елемент його картини світу і себе в ньому, тобто у царині його свідомості. *Особистісний смисл* об’єктів, явищ, дій, будучи одним з компонентів образу світу, являє собою форму пізнання суб’єктом його життєвих смислів, первісно виявляється через певну емоційну забарвленість або трансформацію образів дійсності. У процесі розв’язування “задачі на смисл”, тобто проведення особистісної роботи щодо визначення взаємозв’язку цих об’єктів, явищ, дій з мотивами, потребами, цінностями, суб’єкт відкриває для себе дійсний життєвий смисл об’єктів та явищ, стосовно яких поставлена ця задача. Таким чином особистісний смисл є формою пізнання суб’єктом власних життєвих смислів, формою їх презентації у свідомості.

Діяльнісний аспект смислу утілений смисловими структурами особистості, що функціонують як механізми внутрішньої регуляції життєактивності та діяльності. Д.О. Леонтьєв виділяє шість видів смислових структур: особистісний смисл, смисловий конструкт, смислова установка, смислова диспозиція, мотив та особистісна цінність. Він вказує на те, що, на відміну від феноменологічного аспекту смислу, коли має місце “пряме відображення у свідомості життєвих смислів об’єктів та явищ”, діяльнісний передбачає віддзеркалення

життєвого смислу в перетвореній формі смислових структур особистості, “які функціонують як внутрішні регуляторні механізми, котрі впливають на перебіг самих процесів діяльності та психічного відображення” [9, с. 124].

Спираючись на багатоаспектне розуміння смислу, Д.О. Леонт'єв визначає смисл як “відношення між суб'єктом та об'єктом або явищем дійсності, яке визначається місцем об'єкта (явища) у житті суб'єкта, виділяє цей об'єкт (явище) в образі світу та втілюється в особистісних структурах, які регулюють поведінку суб'єкта стосовно цього об'єкта (явища) [9, с.114]. Водночас основною характеристикою смислу є “контекстуальність та інтенціональність: смисл (текстів, фрагментів світу, образів свідомості, душевних явищ чи дій) визначається, по-перше, через більш широкий контекст і, по-друге, через інтенцію або ентелехію (цільову спрямованість, призначення або напрямку руху)” [9, с. 26].

Отже, теорія смислу як частина загальнопсихологічної теорії пройшла у своєму становленні кілька етапів, які істотно вплинули на розвиток психологічної думки. Перший етап – постановка проблеми смислу як психологічної категорії, відокремлення відмінностей особистісного смислу від значення; другий – розвиток ідей, пов'язаних із проблематикою смислотворення, накопичення досвіду фактичних досліджень смислової сфери у різних відгалуженнях психології, що підтверджують існування різних смислових утворень, їх різних видів, систем та структур, а також розширення існуючого понятійного апарату; третій – інтегрований підхід до проблеми смислу, спроби створити цілісні психологічні концепції смислу, розкрити та описати смислову природу психічного, що надало смислоємним категоріям методологічного рівня та підвело практико спрямовані гілки психології до потреби перегляду динаміки і механізмів смислової інтерпретації в контексті різних психічних проявів у реальній діяльності особистості.

У будь-якому разі дослідження категорії “смисл” є актуальним і цінним для різних аспектів життєдіяльності людини, однак найбільшу значущість воно має для професійної сфери. Адже важлива умова успішного здійснення суб'єктом професійної діяльності – це повновагома сформованість у нього особистісного смислу, який постає регулятором учинкових дій, внутрішньою спонукальною силою його активності, детермінантою ефективності цієї

діяльності. Вивчення процесів становлення і трансформації особистісного смислу трудової діяльності видається нам аргументованою перспективою.

1. Асмолов А.Г., Братусь Б.С., Зейгарник Б.В., Петровский В.А., Субботский Е.В., Хараш А.У., Цветкова Л.С. О некоторых перспективах исследования смысловых образований личности / А.Г. Асмолов, Б.С. Братусь, Б.В. Зейгарник, В.А. Петровский, Е.В. Субботский, А.У. Хараш, Л.С. Цветкова // Вопросы психологии. – 1979. – №4. – С. 35–45.

2. Асмолов А.Г. О предмете психологии личности / А.Г. Асмолов // Вопросы психологии. – 1983. – №3. – С. 118–125.

3. Братусь Б.С. Аномалии личности / Б.С. Братусь. – М.: Мысль, 1988. – 301 с.

4. Васильюк Ф.Е. Психология переживания / Ф.Е. Васильюк. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – 200 с.

5. Виллюнас В.К. Психологические механизмы биологической мотивации / В.К. Виллюнас. – М.: Изд-во МГУ, 1986. – 208 с.

6. Выготский Л.С. Собрание сочинений: В 6 т. – Т.5 / Л.С. Выготский. – М.: Педагогика, 1982. – 368 с.

7. Леонт'єв А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонт'єв. – М.: Политиздат, 1975. – 304 с.

8. Леонт'єв А.Н. Философия психологии / А.Н. Леонт'єв. – М.: Изд-во МГУ, 1994. – 228 с.

9. Леонт'єв Д.А. Психология смысла / Д.А. Леонт'єв. – Изд. 2-е испр. – М.: Смысл, 2003. – 487 с.

10. Насиновская Е.Е. Методы изучения мотивации личности / Е.Е. Насиновская. – М.: Изд-во МГУ, 1988. – 80 с.

11. Столин В.В. Самосознание личности / В.В. Столин. – М.: Изд-во МГУ, 1983. – 284 с.

12. Тихомиров О.К. Психология мышления / О.К. Тихомиров. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – 272 с.

АНОТАЦІЯ

Шевченко Наталія Федорівна.

Розвиток уявлень про категорію “смисл” у психологічній теорії діяльності.

У статті проаналізовано розвиток уявлень про смисл на рівні категорійного аналізу в пояснювальному форматі психологічної теорії діяльності. Показано, що теоретична модель смислу як частина загальнопсихологічної теорії пройшла у своєму становленні низку етапів, які здійснили істотний вплив на розвиток психологічної думки, – від постановки проблеми смислу як психологічної категорії, відокремлення відмінностей особистісного смислу від значень, розвитку ідей, пов'язаних із проблематикою смислотворення, до інтегрованого підходу до розв'язання проблеми смислу, спроб створити цілісну психологічну теорію смислу, розкрити та описати смислову природу психічного.

Ключові слова: смисл, смисловий підхід, особистісний смисл, смислові утворення, смислова установка, смисловий конструкт, операційні смисли, смислова сфера особистості, смислова реальність.

АННОТАЦІЯ

Шевченко Наталія Фёдоровна.

Розвиток представлень о категорії “смысл” в психологічній теорії діяльності.

В статті проаналізовано розвиток представлень о смысле на рівні категоріального аналізу в пояснювальному форматі психологічній теорії діяльності. Показано, що теоретична модель смысла як часті загальнопсихологічній теорії пройшла в своєму становленні ряд етапів, які оказали суттєве вплив на розвиток психологічній мислі, – от постановки проблеми смысла як психологічній категорії, виділення відмінностей особистісного смысла от значень, розвитку ідей, зв'язаних с проблематикою смыслообрання, к інтегрованому підходу к разрешенню проблеми смысла, попыток створити цілісну психологічній теорію смысла, раскрыть и описать смысловую природу психического.

Ключевые слова: *смысл, смысловой подход, личностный смысл, смысловые образования, смысловая установка, смысловой конструкт, операциональные смыслы, смысловая сфера личности, смысловая реальность.*

ANNOTATION

Shevchenko Nataliya.

Development of Views on the Category “Meaning” in the Psychological Theory of Activity.

The article deals with the analysis of development of the ideas of the category of sense in the psychological theory of activity. It is outlined that the theory of sense as a part of general theory of psychology has passed in its becoming the number of stages which carried out direct influence on development of psychological idea – from raising of problem of sense as psychological category, dissociating of differences of personality’s sense from significances, development of idea connected with the problem of sense-creation, – till the integrated approach to the problem of sense, attempt to create the integral psychological theory of sense, expose and describe semantic nature of psychic.

Key words: *sense, sense approach, personality’s sense, sense formations, sense directions, sense construct, operation senses, semantic sphere of personality, sense reality.*

Надійшла до редакції 23.08.2011.

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

Тетенко В.О.

Соціальна психологія впливу : Монографія. — К.: Міленіум, 2008. — 216 с.

У монографії подані результати соціально-психологічного дослідження проблеми впливу. Спеціальна увага приділяється онтопсихологічному визначенню природи впливу, його сутнісних ознак. Розглянуто детермінанти і фактори впливовості, різні форми впливів, варіанти їх поєднання в дихотомічні пари та типологічні групи. Пропонується авторський проект систематизації уявлень про соціально-психологічні механізми впливу.

Запропонований матеріал може становити професійний інтерес для викладачів соціальної психології, студентів, які опановують відповідний курс, для науковців і практичних психологів, а також для широкого кола спеціалістів, котрі опікуються питаннями організації та оптимізації впливу людини на людину.